

Тетяна М. Янковець

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОТЕНЦІАЛУ, ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті систематизовано основні наукові підходи до економічної сутності поняття «економічна безпека» та встановлені суттєві його ознаки, сформульоване власне визначення, обґрунтовано взаємозв'язок потенціалу, економічної безпеки та розвитку економічних систем, а також запропонована система управління розвитком економічної системи.

Ключові слова: економічна безпека; розвиток економічної системи; управління розвитком економічної системи.

Рис. 3. Літ. 14.

Татьяна Н. Янковец

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПОТЕНЦИАЛА, ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

В статье систематизированы основные научные подходы к экономической сущности понятия «экономическая безопасность» и установлены существенные его признаки, сформулировано собственное определение, обоснована взаимосвязь потенциала, экономической безопасности и развития экономических систем, а также предложена система управления развитием экономической системы.

Ключевые слова: экономическая безопасность; развитие экономической системы; управление развитием экономической системы.

Tetiana M. Iankovets¹

RELATIONSHIP BETWEEN POTENTIAL, ECONOMIC SECURITY AND ECONOMIC SYSTEM DEVELOPMENT

The article systematizes the key scientific approaches to the economic essence of the "economic security" notion, also determining its key features and formulating the author's own definition. The relationship between potential, economic security and economic system development is demonstrated. The paradigm of economic system management is offered.

Keywords: economic security; economic system development; economic development management system.

Постановка проблеми. У сучасних кризових умовах господарювання як для окремих суб'єктів, так і для національної економіки загалом актуальним стає питання підтримання економічної безпеки, від чого залежить власне виживання. Про розвиток економічних систем сьогодні можливо говорити з точки зору перспективи, оскільки політико-правові чинники зовнішнього середовища мають негативний вплив на ведення господарської діяльності. Але за будь-яких обставин необхідно рухатися уперед, тому пошук шляхів такого руху є визначальним і необхідним для ефективного використання власного потенціалу, досягнення і підтримання економічної безпеки, розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато досліджень сучасних науковців присвячено питанням економічної безпеки. При цьому одна група дослідників трактує економічну безпеку у достатньо широкому аспекті як

¹ Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine.

комплексне поняття [3; 4; 10; 13]. Друга група дослідників ототожнює економічну безпеку з фінансово-економічною безпекою на підставі обґрунтованого твердження про те, що за рівнем фінансових показників можливо встановити загальний стан економічної безпеки [5; 8; 10–12]. Третя група, розглядаючи економічну безпеку в цілому, відокремлює і зосереджується на її фінансовій функціональній складовій [1; 2; 7]. Оскільки часто у визначеннях фінансово-економічної та фінансової безпеки зустрічаються узагальнення, які стосуються безпосередньо економічної безпеки, під час аналізу наукових джерел увага зверталась на поняття економічної, фінансово-економічної та фінансової безпеки. При цьому однією з цілей дослідження визначено з'ясування сутності економічної безпеки відкритих соціально-економічних систем. З урахуванням таких властивостей систем як цілісність, взаємозв'язок та взаємодія елементів, складність, ієрархічність та комунікативність, встановлено прояв суттєвих ознак досліджуваного поняття на різних ієрархічних рівнях економічних систем — підприємств, видів економічної діяльності, економічних регіонів, національних економік.

Метою дослідження є: з'ясування економічної сутності та характерних ознак поняття «економічна безпека»; обґрунтування взаємозв'язку потенціалу, економічної безпеки та розвитку економічних систем; формування системи управління розвитком економічної системи з метою вибору ефективних інструментів управління у подальшому.

Основні результати дослідження. З.С. Варналій визначає економічну безпеку як «забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів» [3, 309]. Автор підкреслює, що економічна безпека — це «результат комплексу складових, орієнтованих на усунення фінансово-економічних загроз функціонування та розвитку підприємства й забезпечення його фінансової стійкості й незалежності, високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу, оптимальності та ефективності організаційної структури, правового захисту діяльності, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів» [3, 309]. Науковець не розділяє економічну і фінансову безпеку і робить наголос на первинності саме фінансової складової, обґрунтовуючи залежність підвищення ефективності усіх напрямів діяльності економічної системи від її фінансової стійкості і незалежності.

М.М. Єрмошенко та К.С. Горячева, досліджуючи економічну безпеку держави і підприємства, розглядають її як ґрунтовну категорію відносно визначення поняття «фінансова безпека». Так, економічну безпеку держави дослідники визначають як «такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери» [4, 39]. «Економічна безпека підприємства — це такий стан його економіки (економічної системи), який можна характеризувати внутрішньою збалансованістю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечувати на основі реалізації власних еко-

номічних інтересів свій сталий і ефективний розвиток» [4, 129]. У цих двох визначеннях простежуються ознаки економічної безпеки, характерні для економічних систем різних ієрархічних рівнів.

В.Л. Ортинський характеризує економічну безпеку підприємства як «захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення». Автор окреслює економічну безпеку як «стан підприємства в межах граничних значень і здатність протидіяти загрозам та забезпечувати реалізацію економічних інтересів». Економічну безпеку він розглядає як «стан і властивість соціально-економічної системи та її функцію» [10, 11].

Т.Г. Васильців під економічною безпекою визначає «стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найбільш ефективне використання ресурсів, інтелектуального та кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування» [13, 18]. У цьому визначенні окреслюються статичний і динамічний характер економічної безпеки підприємства як економічної системи зі всіма відповідними системними властивостями. При цьому автор наголошує на такому стані, коли економічна система здатна протидіяти негативним чинникам зовнішнього і внутрішнього середовищ її функціонування. Такий підхід є дещо звуженим, оскільки, крім негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ, існують і позитивні, вплив яких також необхідно враховувати під час з'ясування сутності економічної безпеки з метою знаходження можливостей відтворення власного потенціалу економічної системи для підтримання її економічної безпеки та розвитку.

О.Л. Трухан фінансово-економічну безпеку підприємства трактує «одночасно з двох позицій – статичної (як результат діяльності підприємства на певну дату) та динамічної (розвиток підприємства в умовах фінансово-економічної безпеки у короткостроковій та довгостроковій перспективі)» [12, 30]. Бачимо у цьому визначенні результат функціонування системи та її розвиток, але власне чітко сформульованого визначення фінансово-економічної безпеки не представлено.

І.П. Мойсеєнко формулює фінансово-економічну безпеку як «фінансово-економічний стан підприємства, який забезпечує захищеність його фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз та створює необхідні фінансово-економічні передумови для стійкого розвитку в поточному та довгостроковому періодах» [8]. У цьому визначенні лаконічно виділений стан захищеності економічної системи і можливості розвитку, тобто передумови. Автор не вказала прямо, але до передумов розвитку відноситься формування й використання потенціалу завдяки ефективному управлінню.

О.В. Івашенко під фінансово-економічною безпекою розуміє «стан ефективного використання ресурсів, при якому підприємство захищено від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз та успішно реалізує поставлені цілі» [5, 142]. Автор уточнює, що захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз досягається

шляхом ефективного використання ресурсів, що створює передумови для досягнення поставлених цілей.

Схожим на попереднє є визначення В.Ф. Столбова, який фінансово-економічну безпеку визначає як «стан захищеності ресурсів підприємства та інтелектуального потенціалу від наявних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування, який характеризується високими фінансовими показниками діяльності та перспективою економічного розвитку в майбутньому» [11, 107]. При цьому робиться наголос на індикаторах, за якими визначається рівень захищеності – фінансових показниках.

Н.Ю. Подольчак визначає фінансово-економічну безпеку як «захищеність потенціалу підприємства у різних сферах діяльності від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення; стан і здатність фінансово-економічної системи протистояти небезпеці руйнування її оргструктури і статусу, а також перешкодам у досягненні цілей розвитку» [10]. Крім стану захищеності і можливостей досягати цілей, у цьому визначенні з'являється здатність економічної системи до відтворення, що забезпечує її розвиток.

О.І. Барановський розглядає фінансову безпеку як «результат комплексу складових, орієнтованих на усунення фінансово-економічних загроз функціонування, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, майна та комерційних інтересів» [2]. На відміну від назви поняття, яке досліджується в цій роботі, зміст поняття охоплює ширше коло питань, ніж тільки фінансову складову економічної безпеки. Безпека розглядається як результат усунення загроз і захисту майна, нематеріальних активів, персоналу, інформації, комерційних інтересів. У цьому визначенні виділяємо статичний характер безпеки економічної системи.

Л.С. Мартюшева, Т.Е. Петровська, Н.І. Трихліб визначають фінансову безпеку як «стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому» [7, 237]. У визначенні фінансової безпеки мова йде про використання корпоративних ресурсів. Це визначення має загальний характер, при цьому жодного слова про фінансові ресурси чи показники. Припустимо, що автори апріорі фінансові ресурси відносять до частини корпоративних ресурсів. Тоді не досить обґрунтованим є виділення фінансової складової в назві. У цьому визначенні виділяємо статичний (стан) і динамічний (функціонування) характер.

О.Ю. Амосов розглядає фінансову безпеку підприємства «як міру гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства». Автор наголошує на визначальному впливі зовнішнього середовища на діяльність підприємства. До принципової відмінності визначення дослідник відносить «визнання неможливості повністю захистити діяльність підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища в силу того, що підприємство здійснює свою діяльність у цьому зовнішньому середовищі і поза ним його діяльність неможлива, а також визнання позитивного впливу зовнішнього середовища» [1, 78]. При цьому у визначенні фінансової безпеки

знову бачимо підкреслення гармонізації саме економічних інтересів підприємства.

Оскільки економічну безпеку неможливо розглядати у відриві від фінансових показників, будемо притримуватися більш широкого погляду на економічну безпеку першої виділеної нами групи дослідників. При цьому не вважаємо за суттєве розділяти поняття «економічна безпека» та «фінансово-економічна безпека». Економічний напрям діяльності соціально-економічних систем різних ієрархічних рівнів завжди був комплексним і визначальним для оцінки та регулювання усіх елементів системи господарювання, а фінансові кошти забезпечують умови реалізації інших елементів та виконують роль їх кількісної оцінки [6, 112].

У результаті дослідження виявлено, що економічна безпека включає комплекс методів, засобів та заходів захисту економічних інтересів. Аспекти, в яких розглядається економічна безпека: ресурсне забезпечення; протидія негативним зовнішнім і внутрішнім чинникам; гармонізація та адаптація до зовнішнього середовища; стан захищеності; ефективне використання ресурсів; досягнення поставлених цілей; передумови розвитку; відтворення потенціалу. На підставі виділених аспектів є можливість сформулювати підходи до сутності цього поняття: статичний; динамічний (ресурсно-функціональний; функціонально-цільовий); відтворювальний (рис. 1).

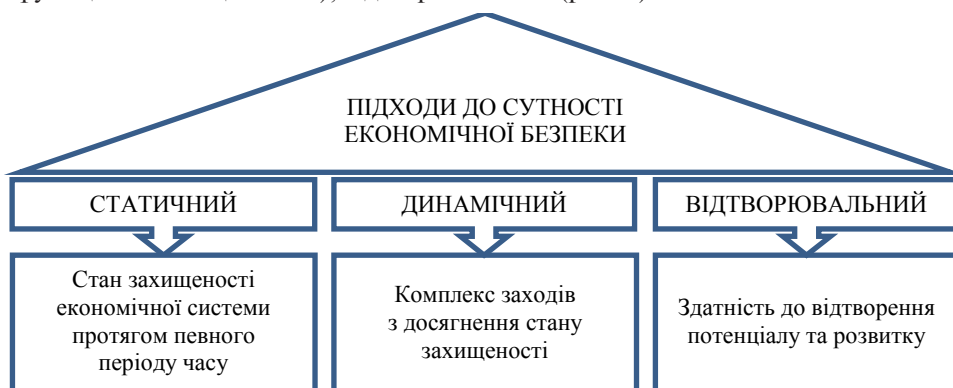

Рис. 1. Наукові підходи до сутності економічної безпеки, авторська розробка

Економічна безпека – це стан захищеності у певний момент часу, якого досягає соціально-економічна система в процесі ефективного використання власного потенціалу з урахуванням впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ. В умовах динамічних ринкових відносин стан захищеності не може залишатися тривалий час у незмінному вигляді. Тому економічну безпеку необхідно розглядати як у статичному, так і в динамічному прояві. Статичний прояв економічної безпеки – як результат, досягнення ефективності діяльності, динамічний – як процес, дії, заходи, спрямовані на підвищення ефективності, підтримання та відтворення потенціалу, сталий розвиток.

З урахуванням поширеної в останній час концепції сталого розвитку під *економічною безпекою* розуміємо *збалансованість внутрішньої структури від-*

критої соціально-еколого-економічної системи, за якої вона стабільно функціонує, відтворюється і розвивається, а також гармонійна взаємодія системи із зовнішнім середовищем. У стані збалансованості економічна система являє собою здебільшого статичні зв'язки між окремими системними елементами. Динамічний характер цих зв'язків розкривається в процесі управління за функціями [14, 274]. Відмінність даного визначення полягає у виокремленні збалансованості внутрішньої структури та гармонійної взаємодії із зовнішнім середовищем як основних суттєвих ознак економічної безпеки, незалежно від ієрархічного рівня економічної системи.

Економічна безпека – це стан соціально-еколого-економічної системи, за якого досягається такий рівень захищеності, коли вплив негативних чинників зовнішнього середовища мінімальний, а позитивних – сприятливий до розвитку внутрішнього потенціалу. При цьому під розвитком потенціалу розуміється його відтворення на більш якісному рівні за рахунок впровадження інноваційних техніко-технологічних рішень, новітніх способів, методів та інструментів організаційного, маркетингового, інтелектуального, фінансового, інформаційного спрямування, тобто у всіх напрямках функціонування системи. Звідси робимо висновок про системність економічної безпеки, інтегрованість та комплексний її характер. Це означає, що заходи з підтримання економічної безпеки носять стратегічний і тактичний характер.

Загалом, у процесі дослідження автором зроблено висновок про тісний циклічний зв'язок між потенціалом, ефективністю, економічною безпекою та розвитком економічної системи.

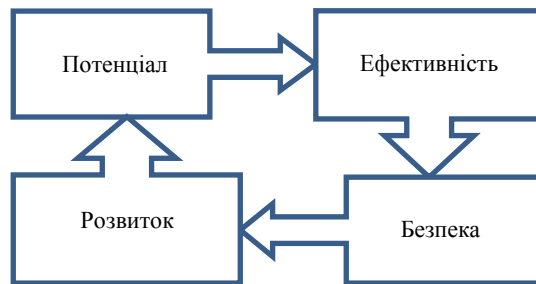

Рис. 2. Взаємозв'язок потенціалу, економічної безпеки та розвитку економічної системи, авторська розробка

Ефективне використання потенціалу – це шлях до досягнення економічної безпеки. Використання – це дія, процес. Ефективність – результат. Відповідно, економічна безпека є результатом ефективного використання потенціалу і залежить від нього. Коли економічна система знаходиться в стані захищеності, вона має можливості розвитку, оскільки не витрачає зайвих зусиль на подолання будь-яких перешкод функціонуванню.

Звичайно, в умовах ринкових відносин неможливо постійно знаходитися у стані захищеності. Можливо навіть стверджувати, що такий стан в реальних умовах носить більш теоретичний характер, становить певну межу, до якої економічна система прагне і, досягаючи на якийсь час, втрачає і знову прагне

до неї. Це ще раз підтверджує системність економічної безпеки, її прагнення до стану рівноваги під впливом дії зовнішніх і внутрішніх чинників.

На тривалість знаходження економічної системи у стані економічної безпеки значний вплив має якість реалізації функцій управління, тобто якість менеджменту (рис. 3). Цей чинник сьогодні відносять до найвищого рівня конкурентоспроможності економічних систем.

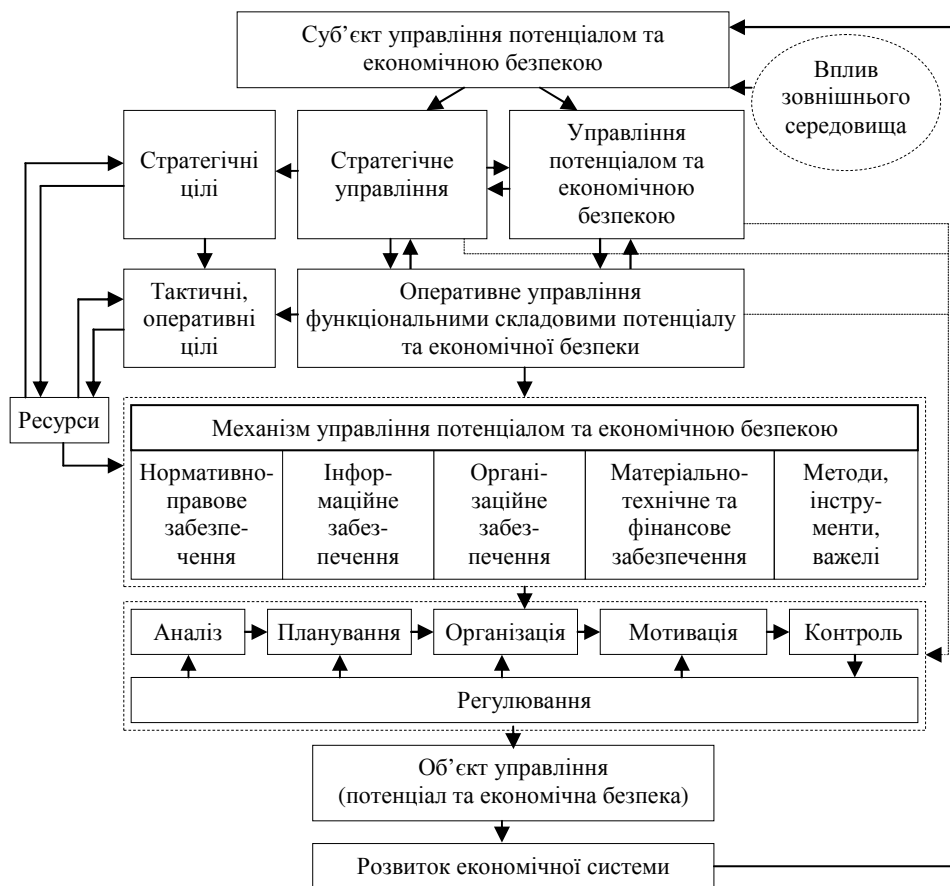

Рис. 3. Управління розвитком економічної системи, авторська розробка

До системних елементів управління розвитком економічної системи відносяться:

- суб'єкт управління (керівництво); об'єкт управління (потенціал, економічна безпека);
- цільові настанови (комплекс цільових настанов (стратегічні, тактичні, оперативні цілі);
- вхід (матеріально-технічні, фінансові, кадрові та інформаційні ресурси, що надходять із зовнішнього середовища);
- вихід (фактичний рівень розвитку економічної системи); вплив зовнішнього середовища (фактори мега-, макро-, мезо- та мікросередовищ

(залежно від рівня економічної системи), які змінюються в умовах ринкових відносин та чинять вплив на прийняття рішень у підсистемі, що управляє);

- механізм управління потенціалом та економічною безпекою як підсистемами економічної системи (сукупність процесів, методів та інструментів, за допомогою яких суб'єкт управління впливає на об'єкт управління – складається з нормативно-правового, інформаційного, організаційного, матеріально-технічного та фінансового забезпечень, відповідних інструментів, методів та важелів);

- зворотній зв'язок (інформація про результати моніторингу рівня розвитку, що надходить до суб'єкта управління).

Висновки. Підтримання економічної безпеки залежить від ефективного використання потенціалу економічної системи, що сприяє її розвитку. Важливе значення у підтриманні збалансованості внутрішньої структури економічної системи та гармонійної її взаємодії із зовнішнім середовищем має ефективне управління. Запропонована система управління розвитком економічної системи будь-якого ієрархічного рівня спрощує можливість обґрунтованого вибору ефективних інструментів управління шляхом оптимальної взаємодії таких підсистем, як потенціал й економічна безпека. Подальші дослідження будуть присвячені обґрунтуванню конкретних інструментів тако-го управління.

1. *Амосов О.Ю.* Фінансова безпека підприємства в сучасних економічних умовах: теоретичний аспект // Проблеми економіки. – 2011. – №4. – С. 76–80.

2. *Барановський О.І.* Фінансова безпека: Монографія. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.

3. Економічна безпека: Навч. посібник / З.С. Варналій, П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул та ін.; За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

4. *Єрмошенко М.М., Горячева К.С.* Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: Наук. монографія. – К.: Нац. акад. упр., 2010. – 232 с.

5. *Іващенко О.В.* Фінансово-економічна безпека підприємства // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2013. – Т. 18, Вип. 1/1. – С. 142–145.

6. *Кокурин Д.И.* Инновационная деятельность: Монографія. – М.: Экзамен, 2001. – 576 с.

7. *Мартюшева Л.С., Петровська Т.Е., Трихліб Н.І.* Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління // Коммунальное хозяйство городов. – 2006. – №71. – С. 235–238.

8. *Мойсєєнко І.П., Марченко О.М.* Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: Навч. посібник. – Львів, 2011. – 380 с.

9. *Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б.* Економічна безпека підприємств, організацій та установ. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.

10. *Подольчак Н.Ю., Карковська В.Я.* Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки: Навч. посібник. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2014. – 268 с.

11. *Столбов В.Ф., Шаповал Г.М.* Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств // Комунальне господарство міст. – 2013. – №111. – С. 103–108.

12. *Трухан О.Л.* Наукова інтерпретація функцій стратегічного управління підприємствами // Вісник Хмельницького національного університету. – Економічні науки. – 2010. – №1, Т. 2. – С. 29–35.

13. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: Монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук; За ред. Т.Г. Васильціва. – Львів: ЛКА, 2012. – 386 с.

14. *Яковець Т.М.* Інноваційний розвиток підприємства для підтримання його економічної безпеки // Сучасні перспективи розвитку систем економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання: Монографія / За ред. проф. І.П. Мігус. – Черкаси: МАКЛАУТ, 2012. – С. 273–289.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2015.